כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסוד שיח

■ בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת בהר-בחוקותי ■ כ"ג אייר ה'תשפ"א ■ 05.05.2021 ■ גליון מס' 631 ■

תפוצה לכל קהילות ישראל

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

כי ימוך אחיך
כשאמרה התורה [דברים טו יא]: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" מה היתה כוונתה, האם כוונתה היתה...
המשך בעמ' 3

וישן מפני חדש
כהקדמה לפרשת התוכחה, מודיע הקב"ה לעם ישראל. את הטובה המצפה להם, אם ישמרו את המצוות...
המשך בעמ' 3

שו"ת קיץ
מה נעשה בשבת, שהבעל קורא עולה לתורה לעלייה של הקללות, הוא 'לוי', והעלייה יוצאת בעליית 'ששי'?...
המשך בעמ' 4

סיפור לשבת
הסרבן השדכן
ישנה עמותה הנקראת 'רחשי לב'. מנהל העמותה ומנהלה הוא הרב ראובן גשייד. הם בנו בבית הרפואה...
המשך בעמ' 6

שביבים
- *והווה דן לכף זכות*
- *"אתה אדם הגון ועדין"*
- *בזכות הארת פנים אחת*
- *טבעת הזהב*
- *הנר שלא כבה*

המשך בעמ' 7

עמל התורה
"אם בחקותי תלכו" דרשו חכמינו שתהיו עמלים בתורה. מבאר רבינו אור החיים הקדוש 42 פירושים...
המשך בעמ' 9

"סיבוב ניצחון"
מ.ר, בחור צעיר ושאפתן, ספורטאי נאה אך גם חרוץ, אהוד על חבריו, בן יחיד להוריו מלבד שתי אחיותיו...
המשך בעמ' 10

אנחנו ואבותינו

/ הרב דוד ברוורמן, ערכים

מדוע נצטווינו להתוודות על חטאי אבותינו? כיצד יועיל ווידוי בן על האב?

באחד הימים פגש הארי שהיה רעב עד מאד בשועל וביקש לטרפו. מיהר השועל להתחנן על נפשו ואמר למלך, מה לך כי תטרפני ואני דל בשר וכחוש עצמות, הנה לפניך אדם שמן בריא ועב בשר. הביט הארי לעבר המקום אליו החווה השועל, וראה שאכן יושב שם אדם עב בשר, תאווה לעיניים. ולא ידע הארי כי לפני האיש חפור בור עמוק המכוסה בכיסוי דק. לפני שניגש הארי אל סעודתו הדשנה שאל את השועל, האם לא איענש על כך שטרפתי אדם חף מפשע? ענה השועל בערמתו: הסר דאגה מליבך, כך משפט החיות, אין העונש מגיע רק אחר שלשה דורות, ואתה מה אכפת לך מנכדך? מצאה תשובת השועל חן בעיני הארי והוא ניגש בחדווה אל האיש שהמשיך ליישב בשלווה. התקרב הארי אל האיש כמרחק נגיעה, ובבת אחת נשבר הפח תחתיו והוא צנח את הבור העמוק.

הופיע השועל והציץ עליו ממרומי הבור. נהם לו הארי: הלא הבטחת שאין העונש משיגני עד שלשה דורות? ענה השועל, עונש זה הגיע אליך מאחר שסבך טרף אדם חף מפשע ולכן אתה נענש מחמתו. כעס הארי ואמר: ומדוע אני אשם בפשעי סבי, האבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה? ענה השועל: ומדוע לא חשבת על טענה זו כשהצעתי לך לטרוף את האיש הניצב כאן?...

פרשת "בחקותי" פותחת בהבטחת התורה על התנאים הטובים בהם נזכה אם נלך בדרכה. ובאזהרות על העונשים הקשים הצפויים לסרים מדרכה עונשים המטפסים ועולים בחומרתם. בכל שלב ושלב, מצפה מאתנו הקב"ה שנעצור, נתבונן, נפנים את המסר, ונשוב בתשובה. בשיאם של הקללות נאמר שעם ישראל יתוודו על מעשיהם הרעים, אך לא רק על מעשיהם כי אם על חטאי אבותם כפי הנאמר: "והתודו את עונם ואת עון אבותם, במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי" (ויקרא כ"ו מ').

ה"אור החיים" הקדוש מקשה: מדוע על העם להתוודות על עוון אבותיהם ולא די בווידוי על חטאי עצמם? רש"י חש גם הוא לשאלה זו, וע"כ הוא מיישב: "כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם". כלומר, אבותיהם חטאו, ובניהם ממשיכים בדרכם הקלוקלת. אך האור החיים דוחה זאת בשאלה וזה לשונו: ראשונים לא האירו עינינו בכתובים הללו כי כולן רחוקים משמוע, למה חייבם הכתוב להתוודות עוון אבותם הלא בהתוודות עוונם אין אני קורא עליהם: "אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם". כלומר בכך שהם מתוודים על חטאי עצמם הם בודלים עצמם ממעשי אבותיהם?

ניתן להוסיף עוד שאלה על עצם הווידוי של הבן על חטאי אביו איזה משמעות יש לאביו על כך? הלא אביו לא שב בתשובה! וכי ניתן למנות 'שליח' שיתוודה עבורו...?!

כן יש להתבונן בפתיחת נוסח הווידוי בתפילה: "...אין אנו עזי פנים וקשי עורף לומר לפניך... צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל אנחנו ואבותינו חטאנו". מה פירוש "אנחנו ואבותינו חטאנו"? איזו רשות יש לנו לגרור לתוך וידויינו גם את אבותינו?... האין זו גסות רוח וחוצפה גדולה?! יותר מכך, האם אין בזריקת הבוץ על אבותיו, מין התנצלות ואי לקיחת אחריות אישית באומרו- שהתנהגותו הקלוקלת היא ירושה מאבות אבותיו?!

מיישב האור החיים הק' בהסבר נפלא: **"נראה לפרש הכתובים על זה הדרך, כי לצד ש-טעות מתמידי העבירות תבוא להם מעין טועה, בראותם מה שלפניהם, התעיבו עוול, שנה אחר שנה, ודרכם צלחה, ושלוותם רבה לאין חקר, אף כי חטאתם כבדה, מזה לא יפחד עשות רשע וימאן לקחת מוסר... ודבר זה כילה אמונת עם בני ישראל, בעונש הרשע ושכר הצדיק."**

הספר: "מזקנים אתבונן" מבאר את תשובת ה"אור החיים" (מעובד ע"י כותב הדברים): הנה ארבע

פעמים נזכר בפרשה זו סירוב עם ישראל לקבל את התוכחה: "ואם לא תשמעו לי", "ואם עד אלה לא תשמעו לי", "ואם באלה לא תוסרו לי", ואם בזאת לא תשמעו לי", פעם אחר פעם ניתכות סדרות של צרות מצרות שונות על העם, האחת קשה מחברתה, אך העם מסרב לקבל את המסר! עד לפעם הרביעית. רק אחרי שהארץ חרבה, עם ישראל מפוזר בקצווי תבל, מתעוררת בהם מחשבות של חרטה, ומגיע הווידוי. אך עד אז הולכים הם "בקרי" בקרירות, אדישות, ביטחון עצמי בדרכם, ולא חושבים רגע על הקשר שבין מצבם האומלל להתנהגותם הרוחנית.

מהו השורש של אותה הליכה ב"קרי"? כיצד יתכן שעונשי התורה שנכתבו במפורש לפרוטרוט, וכולם מיושמים הלכה למעשה, אך העם מסרב בעקשנות מוזרה לחזור בתשובה?! ובפרט שעסקינן בדורות שהיו בהם נביאים קדושי עליון שנבואתם התגשמה לעין כל. והם הבהירו והזהירו ללא צל של פקפוק את ההקשר שבין החטאים ועונשם! כיצד זה- אין איש שם על לב?!

ניתן להסביר זאת במשל מתוך עולם החינוך. הנה ילד העושה מעשה קונדס, לאחר שנתפס בקלקלתו, בוחן הוא בבדיקת: "ניסוי ותעייה" מה תהיה תגובתם של ההורים או המחנכים. כפי מהירות התגובה ועוצמתה כך הוא מפנים את חומרתה. אך כאשר התגובה מתמהמהת, וכאשר היא הססנית וחלשה. הוא עלול להפנים שמעשׂהו לא כה חמור כפי שחשש בתחילה... כך בדיוק חשו החוטאים בדורות עברו, כשהתחילו לסטות מן הדרך, ציפו '**מידית**' לעונש המובא בכתובים. אך הקב"ה מנהיג את העולם: "במידת הרחמים", ונותן לחוטא את האפשרות לשוב מבלי להיענש. נשלחים לו איתותים שונים לפני בוא העונשים, כפי הנאמר בחז"ל: "אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה" (ויקרא רבה י"ז ד') אך הם תרגמו זאת כ'הסכמה' משמים לאפשר ליהודי לחיות חיי חטא. הם ידעו היטב שהם חוטאים, שהם מפרים את ברית השם, אך בסתר לבם הם שאלו עצמם: אם באמת אנו כה רעים כיצד אנו לא נענשים?! הלא אנו רואים את ההיפך, אדרבא! אנו מצליחים ומשגשגים! הרי לנו כאן הסכמה שבשתיקה... וממילא אין צורך אפילו להתחרט. זו הסיבה שמצביע האור החיים הק' אשר גרמה לילדיהם להמשיך בדרכם הקלוקלת של אבותיהם. השקפה מעוותת זו בכוחה למוטט כל תוכחות שבעולם. אך גרוע מכך אם הדור הראשון עוד ידע בסתר לבו שהוא חוטא, הרי שהדור השני הפך זאת ל"מסורת"... הם לא הכירו אורח חיים אחר. ולא ראו כל סיבה שבעולם לשנות את דרכם. כאומרים: אם אבותינו הצליחו למה להיות שונים מהם?!

אך משמלאה סאתם. מידת הרחמים הגיעה אל קצה, הגיעה העת לעצור את ההתדרדרות, עמ"י נענשו בעונשים קשים. אך עדיין לא חשבו לרגע שבהם האשמה תלויה, שהלא טענתם בפיהם: "למה אבותינו לא נענשו?!- נראה שהאסונות הם יד המקרה, ותו לא!"

וז"ל האור החיים: **"הנה עם בני ישראל לא הביא השי"ת עליהם מוסר עד אשר עוונות ראשונים גברו ועלו למעלה ראש ושלוותם וטובתם רבה ועצמה כמובן מדברי נביאים, ולזה כשפעל השי"ת ועשה בהם נקמת עוונותם לא האמינו כי על פועל הרע שילם להם ויוכיחו מהראשונים."**

וכאשר כלו כול הקיצים, כשמצא העם את עצמו בשאול תחתית ובשפל שאין כמוהו, הם התחילו להרהר בכך ולהבין שדרך אבותיהם קוצים ודרדרים! אבותיהם חטאו ועליהם להתנתק ממסורת החטא! **"לזה אמר השי"ת בעת שובם ויבואו להתוודות צריכים להתוודות גם כן כי אבותיהם חטאו והוא אומרו: "והתודו עונם... ואת עון אבותם" כדי להסיר טעות שהיו בו שאין זה מעשה רעה ממה שעשאוהו ראשונים ולא נענשו, ויאמרו בפיהם אבותינו חטאו והרשיעו ואנחנו עונותיהם סבלנו לצד שאחזו מעשה אבותיהם בידיהם".**

למדנו מכך, שהרוצה לשכנע את הבנים- דור שני והשלישי והלאה, לשוב אל דרך האמת, אין בידו כי אם לנפץ את הילת הקדושה שאפפה את חיי אבותיהם. כי רק מי שמוכן להינתק מכבלי "מסורת" החטא, יוכל להגיע למסקנה, שאכן יש קשר בין החטא לעונש, רק אותו אפשר לשכנע שאין מקרה בעולם. ע"כ הווידוי של דור הבנים חייב שיכלול- בראש ובראשונה - את חטאי האבות. לא בבחינת "כפרה" על מעשי האבות. כי אם ניתוץ וניפוץ קדושת חיי ההבל של דרך אבותיהם, וכשהאידיאולוגיה תקרוס ובנין הקלפים יתמוטט, תוכשר הדרך לשיבת הבנים.

לאור דברים אלו, מובן גם כן הנוסח שקבעו חז"ל: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו". אכן, המטרה היא וודאי לא לעורר את עוון אבותינו, אך כאשר המתוודה מתבטא במילים: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו" הוא בעצם אומר, שהוא מוכן להתחיל בבדיקה הרבה יותר יסודית ועמוקה של חייו ושל ערכיו, כאומר: עד כה חייתי בסוג מסוים של חיים, שבחלקם הוא תוצר שלהם. כעת, ברצוני לחשב מסלול מחדש. - כדי לעשות תשובה, עליו לסקור לא רק את הפגמים והמומים האישיים שלו, אלא לערוך בדיקה כללית - של כל מארג חייו, כיצד הוא מקבל החלטות, מהם שורשי הקלקול, מה הוא עונה לעצמו כשמעשיו הם בניגוד לערכי היהדות. זו התבוננות רחבה יותר ומרוממת מעיסוק בפרטי החטא עצמו. כאשר התשובה היא כזו, אזי תהליך התשובה יהיה יציב ובר קיימא.

כי ימוך אחיך

/ הרב יעקב הלוי פילבר

כשאמרה התורה [דברים טו יא]: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" מה היתה כוונתה, האם כוונתה היתה שהעוני בחברה האנושית הוא עובדת חיים, שמציאותם של עשירים ועניים, של תומכים ונתמכים, תלווה אותנו תמיד, כמו שפירש הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" [שם]: "מן הנמנע שיהא בדרך הטבע שיחדל אביון". אלא שכנגד זה אנו מוצאים פסוק אחר [שם. שם ה] שממנו משמע שיחדלו עניים מישראל, כמו הכתוב: "אפס כי לא יהיה בך אביון". ועל הסתירה הזו שאלו במדרש (ספרי): "כיצד נתקיימו שני כתובים הללו?" והוא משיב: "בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים, וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים שבכם", לפי דברי המדרש משמע שהעוני אינו הכרחי אלא הוא כעונש על התנהגותו של האדם. כך או כך, בפועל רואים אנו שהעוני הוא חלק בלתי נפרד ממציאות חיינו ועלינו להתמודד עמו, והשאלה היא כיצד מתמודדים עם בעיית העוני? התורה בפרשתנו פורסת לנו כמה פתרונות איך למנוע או לצמצם את הפער הכלכלי: החל מחובת בעל הנכסים להפקיר את יבול שנת השמיטה, ככתוב [שמות כג יא]: "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך", וביתר שאת ביובל, שבו שב כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו, ועד ההתייחסות למצוקות הפרט, כמו אילוציו של היחיד למכור את אחוזתו או את ביתו, או שנאלץ למכור אפילו את עצמו לעבד, ובכל המקרים הללו אסור להזניח את הכושל, ואז נקראים קרוביו וגם הרחוקים יותר, לבא ולסייע לו להיחלץ מקשייו הכלכליים.

מצוות רבות הטילה התורה על החברה לסייע לעני, כמו מצות הצדקה, שמיטת כספים, לקט שכחה ופאה וכדומה, אבל קודם לכל החובות הללו, לפני שהעני נעזר על ידי אחרים, החובה הראשונה היא של העני עצמו לדאוג שלא יהיה עני, וכך פירשו את הכתוב: "אפס כי לא יהיה בך אביון" שהוא ציווי לאדם עצמו ("בך") שלא יהיה אביון. דוגמא לפירוש זה מוצאים אנו במסכת תענית [כא א] בה מספרת הגמרא שאילפא ורבי יוחנן היו עוסקים בתורה והגיעו לעניות גדולה, אמרו: נקום ונלך ונעסוק בסחורה ונקיים בעצמנו: "אפס כי לא יהיה בך [בעצמך - רש"י] אביון", הלכו וישבו תחת גדר רעועה והיו אוכלים לחם. באו שני מלאכי השרת, שמע רבי יוחנן שאחד אומר לחברו: הבה נשליך עליהם את הגדר הזו ונהרוג אותם, שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, אמר לו השני: עזוב אותם שיש בהם אחד שעומדת לו השעה. רבי יוחנן שמע אילפא לא שמע . . . אמר רבי יוחנן ממה שרק אני שמעתי ואילפא לא שמע, אני הוא זה שהשעה משחקת לו, אחזור לתורתי ואקיים בעצמי: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ", רבי יוחנן חזר ומינו אותו לראש ישיבה.

החתם סופר בספרו "תורת משה" [פרשת ראה עמ' ל ב] מביא את המעשה הזה, ושם לא רק שהוא מתעלם לגמרי מדברי המלאך שאמר: "מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה", אלא משמע מפירושו שדברי המלאך אינם להלכה (ועיין שבת לג ב שגם רשב"י טעה באמירה זו, עד שבת־קול גערה בו: להחריב עולמי יצאתם!). ועל פי פירושו שם אדרבא אילפא הוא שנהג כדין, שדאג לא להיות עני, ודווקא התנהלותו של רבי יוחנן היא לא הנורמטיבית אלא הוראת שעה, וכך הוא מפרש שם את דברי התורה: "אפס כי לא יהיה בך אביון" פירושו: שלא תהיה אביון בעצמך, "כי אם כה תעשה" (כמו אילפא ורבי יוחנן, שתצא לעבוד כדי לא להיות אביון) כי אז "ברך יברכך ה' אלקיך בארץ", רצונו לומר: "בעסקי הארץ לעסוק בפרגמטיא וכדומה, כמו שעשה אילפא". ומה שכתוב אח"כ: "רק אם שמוע תשמע בת-קול או מלאכי השרת האומרים לשמור לעשות, היינו שתהיה ממונה לשמור התורה ולעשות שמירה לתורה ולעשות מצוות, אז (רק במקרה כזה) לא תעסוק בברכת הארץ אלא תתמנה להיות ראש ישיבה כמו רבי יוחנן". מדברי החתם סופר משמע שרק יחידים, שהייתה להם התגלות שמימית כמו רבי יוחנן, ששמעו במפורש מבת־קול או ממלאכי־השרת שהם מיועדים לשליחות רוחנית, רק הם פטורים מלעסוק "בברכת הארץ". אבל כלל החברה היהודית, כולל חברת הלומדים, עליהם לדאוג שלא יתדרדרו בחייהם למצוקה של עוני, אלא יעסקו "בעסקי הארץ לעסוק בפרגמטיא וכדומה", לקיים "אפס כי לא יהיה בך אביון".

וישן מפני חדש

/ הרב איתמר הרשקו

כהקדמה לפרשת התוכחה, מודיע הקב"ה לעם ישראל. את הטובה המצפה להם, אם ישמרו את המצוות. אך יחד עם עמל התורה[1]. ואו אז ירבה השפע, יותר מיכולתנו לקלוט. ונצטרך לפנות את התבואה הישנה, ע"מ להכניס את היבול החדש[2].

דבר זה יהווה כסימן, לכך שהקב"ה ישרה שכינתו ביננו. ועבודתנו תהיה רצויה בעיניו[3]. ולא רק זה, אלא אף נזכה לקומה זקופה. פי שניים ממה שהיה בה, אדם הראשון[4].

אך אם לא נשמור זאת, ימאס בנו הקב"ה. ותחת הרצון להטיב עמנו, אנו נגעל בעיני ה'.

וכמו שקרה לבסוף, הן עם משכן שילה[5], והן עם בית המקדש הראשון[6].

הזמן שבו עם ישראל, זכה לטעום מן הטובה ההיא. היה בימי שלמה המלך, אז ישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו. וכולם היו מזומנים לחיי העולם הבא[7].

כחלק מהשפע, שהיה לנחלת העם כולו. הריצוף בירושלים[8], היה עשוי מכסף טהור. שכן הוא לא היה נחשב למאומה, בימי שלמה[9].

למרות זאת, מאס העם במלכות שלמה. ומיד לאחר פטירתו, נפרד העם ממלכות בית דוד. כשעשרה שבטים הונהגו ע"י ירבעם, ורק בנימין ויהודה, נשארו במלכות בית דוד.

הדבר שגרם לישראל לנטוש את בית דוד, היה העול הכבד שהטיל עליהם שלמה. ולכן כבר בתחילת מלכות רחבעם, הורג העם את שר האוצר של שלמה - אדנירם אשר על המס[10].

העם הרגיש את העול הכבד, כיוון שהיה צריך להקים מקדש מפואר. וביחד עם זה בנה שלמה את ביתו, בית ארזים. ובכל יום היה שלמה מאכיל את העם, בסעודה גדולה. שאף נשארה לדורות, לשמש כדגומא לעושר רב - 'כסעודת שלמה בשעתו[11]'.

בכך הביא שלמה את ישראל, לחיות כ'בני מלכים' ממש. ומכיוון ש'אין עניות במקום עשירות[12]', ה'כסף' לא היה נחשב בימיו למאומה. ולו חכמו השכילו זאת, היו נשארים עם ישראל בדרגתם זו.

חלף זאת, מאס העם בבית דוד. והעדיף ללכת אחר שרירות ליבו, ואפילו אם לא יחיה כבן של מלך. ואו אז, החלה העשירות לרדת. וה'כסף' כבר היה כ'אבנים[13]'. ועד שכל הכלים שבמקדש, גלו עמנו לבבל - ושם נשארו.

את ההזהרה הזו, נתן הקב"ה לישראל בפרשתנו. עלינו לשאוף, להוציא את הישן מפני החדש. שכך היא דרך המלכים[14]. ובדבר זה אנו מכירים טובה לה', על כל מה שהשפיע עלינו. ואיננו נוהגים כאחז, שלא רצה לקבל ישועה מה'[15]. ואח"כ אף הוריד את העושר במקדש. כשקיצץ את ים נחושת, ושם את הכלים על מרצפת אבנים[16].

ואם איננו מכירים בטובת ה' עלינו, אזי גם את מה שיש בידינו אנו מפסידים. כשנשלחת המארה, בתבואה החדשה. ואילו התבואה של שנה שעברה - כלל לא צמחה[17].

ועל מנת שנוכל לשבוע מהטובה, עלינו לנהוג כבנים של המקום. כי לי בני ישראל עבדים[18]. ועבד מלך - מלך[19].

1 - 'אם בחקתי תלכו', יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה - רש"י ויקרא כו, ג
2 - 'וישן מפני חדש תוציאו', שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן - שם, י
3 - 'ונתתי משכני', זה בית המקדש. 'ולא תגעל נפשי', אין רוחי קצה בכם - שם, יא
4 - ואולך אתכם קוממיות, רבי מאיר אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון - בבא בתרא עה.
5 - וימאס באהל יוסף - תהלים עח, סז
6 - 'והשימותי את מקדשיכם', יכול מן הקרבנות כשהוא אומר 'ולא אריח' הרי קרבנות אמורים. הא מה אני מקיים 'והשימותי את מקדשיכם', מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם - רש"י ויקרא כו, לא
7 - מועד קטן ט.
8 - ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים - מלכים א י, כז
9 - אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה - שם, כא
10 - וישלח המלך רחבעם את אדרם אשר על המס וירגמו כל ישראל בו אבן וימת - שם יב, יח
11 - שבת מא.
12 - זבחים פח.
13 - אין כסף לא נחשב בימי שלמה ר' יצחק רמי כתיב אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה. וכתיב, ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים. לא קשיא, כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה, כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה. ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים. ולא היו נגנבות, [אבנים שלמות] של חמש ושל עשר אמות היו. תני רשב"י, אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו - ילקו"ש מלכים א י, רמז קצה
14 - שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי שנאמר (ירמיהו לד, ה) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים וגו'. וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים. ומה הם שורפין על המלכים מיטתן וכלי תשמישן. ומעשה שמת ר"ג הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר שבעים מנה צורי - ע"ז יא.
15 - ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה' - ישעיהו ז, יב
16 - ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר מעליהם ואת [את] הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים - מלכים ב טז, יז
17 - 'וזרעתם לריק זרעכם', זורעה ואינה מצמחת. ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים, ומה ת"ל ואכלוהו אויביכם. הא כיצד, זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת, שנה שניה מצמחת. ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור, ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד - רש"י ויקרא כו, יז
18 - ויקרא כה, נה
19 - 'עד הנהר הגדול', מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול. משל הדיוט אומר, עבד מלך מלך. הדבק לשחוור וישתחוו לך (שבועות מד) - רש"י דברים א, ז

שו"ת קיץ

הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

שאלה: מה נעשה בשבת הקרובה (פרשת 'בהר בחקותי'), הרי נוהגים שהבעל קורא עולה לתורה לעלייה של הקללות, אך הבעל הקורא הוא 'לוי', והעלייה של הקללות יוצאת בעליית 'ששי'?

כמו כן, נשמח אם הרב יוכל לבאר את פשר המנהג של אמירת 'חזק וחזק ונתחזק' בסיום חומש, והאם העולה לתורה גם כן אומר זה או לא, כי שמענו בזה דעות חלוקות.

תשובה: אכן המנהג הנפוץ לפחות בקרב האשכנזים שה'בעל קורא' עולה לתורה לעליית ה'קללות' הן בפרשת בחקותי, והן בפרשת כי תבוא[א].

גם כאשר בעל הקורא הוא כהן או לוי, יש לסדר את העליות בסדר שונה כדי שהבעל קורא יהיה העולה לתורה בעת קריאת הקללות, ולמשל בשנה שבה פרשת 'בחקותי' היא פרשה בפני עצמה (ועליית הקללות באופן רגיל היא עליית 'שלישי') הבעל קורא שהוא כהן עולה לתורה לעליית כהן, וקורא עד לאחר הקללות (עד 'רביעי') ולאחר מכן מחלקים את הנותר לעוד ששה עולים[ב].

ואם הוא לוי, מעלים כהן לעלייה ראשונה, לעליית 'שני' מעלים את הבעל קורא שהוא לוי, וקורא את כל 'שני' ואת כל 'שלישי' ואת הנותר מחלקים לעוד חמישה עולים.

השנה (תשע"ז) שפרשות בהר ובחקותי הן מחוברות, כותב ה'משנה ברורה' לעשות עצה אחרת[ג], והיא לעלות ששה עולים כבר בפרשת בהר (כאילו פרשת בהר היא פרשה יחידה) ובעליית 'ששי' לחבר את הפרשיות, כלומר לקרוא מ'ששי' של 'בהר' עד 'שני' של 'בחקותי', ל'שני' של 'בחוקתי' נעלה עולה נוסף (וזו כבר עליית 'שביעי') ונקרא לו עד 'שלישי' של 'בחקותי', ואז לעלייה זו שהיא עליית הקללות, יעלה הבעל קורא כאחרון, שהרי מותר לכהן או לוי לעלות כ'אחרון' אף לפי מנהג האשכנזים[ד].

אמנם עצה זו נכונה רק אם יהיו ב' כהנים בבית הכנסת, שאז כהן אחד יוכל לעלות לעליית 'כהן' והבעל קורא שהוא הכהן השני יעלה

לעליית 'אחרון חזק'.

אך אם יש בבית הכנסת רק כהן אחד והוא הבעל קורא, אין ברירה אלא שהוא יעלה לעליית 'כהן', ויקרא את כל פרשת 'בהר' עד סוף הקללות בפרשת בחקותי, ולאחר מכן יחלקו את הנותר לעוד ששה עולים, ועיין בהערה תוספת ביאור[ח].

ומעתה לעניין מנהג אמירת 'חזק חזק ונתחזק': הנה כתב הרמ"א[ו] שנוהגים לומר בכל פעם למסיים לקרוא בתורה - 'חזק', והסמיכו מנהג זה ממה שנאמר ליהושע 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך' וכן נאמר שם 'חזק ואמץ', ומכאן רואים שמי שמחובר לתורה יש לומר לו 'חזק'!

וכמה הסברים נאמרו בטעם מנהג זה, או משום שהתורה מתשת כוחו של אדם, ולכן צריך לברך ולאחל לעולה לתורה שיתחזק, או על פי דברי הגמרא בברכות[ז] שדברי תורה תמיד צריכים חיזוק, ועוד[ח].

ואכן אנו נוהגים לומר לעולה לתורה לאחר עלייתו 'יישר כח' או כפי הנהוג לומר אצל הספרדים 'חזק וברוך'.

המנהג שכל הקהל כולו אומר יחד 'חזק' בסיום אחד מחמשת חומשי תורה, מקורו מורכב מדברי האבודרהם והלבוש גם יחד, שהנה ברמ"א המובא לעיל, לא משמע בהכרח שהכוונה לאחל זאת רק למסיים את התורה בשמחת תורה או את החומש, וכן לא משמע בהכרח שהכוונה לומר זאת כל הקהל ביחד, אמנם בלבוש[ט] כתב שבשמחת תורה כשמסיימים את התורה עונים כל הקהל ואומרים בקול רם 'חזק', ובאבודרהם[י] מביא שהמנהג הנ"ל לומר למסיים 'חזק' נהגו אותו בספרד רק כשמסיימים כל ספר וספר מחמשי התורה.

ובכמה ספרים[יא] מובא המנהג לומר ג' פעמים 'חזק' ועולה בגימטריא 345, שהוא גימטריא של **'משה'** רבינו נותן התורה.

וכיום הנהוג לומר הוא 'חזק חזק ונתחזק' וכנראה הוא על פי לשון הפסוק[יב] 'חזק ונתחזק בעד עמינו ובעד ערי אלוקינו וה' יעשה הטוב בעיניו' ואופן האמירה הוא שהבעל קורא מסיים את הקריאה בתורה במנגינה מיוחדת, הקהל עומד על רגליו ואומר בקול רם 'חזק חזק ונתחזק', הבעל קורא חוזר ואומר 'חזק חזק ונתחזק' ולאחר מכן העולה לתורה מברך את ברכת 'אשר נתן לנו תורת אמת'.

והנה העירו הפוסקים[יג] שהעולה לתורה עצמו אין לו לשתף עצמו עם הציבור באמירה זו, וזאת משום שתי סיבות:

א) משום חשש 'הפסק', שהרי העולה לתורה צריך לברך לאחר הקריאה, ואם כן אינו יכול להפסיק בדיבור שאינו מחויב בין הקריאה לברכה, מה שאין כן הקהל והבעל קורא.

ב) מאחר וכל מטרת אמירה זו היא לאחל לעולה לתורה 'חזק' אם כן אין כל עניין שהוא גם כן יאמר זאת ויאחל לעצמו בלשון נוכח 'חזק'...

והנה לפי הטעם השני היה אפשר שהעולה לתורה יאמר רק 'ונתחזק' מאחר שבאמירה זו כולל עצמו עם הציבור[יד], או שיענה לעומת הציבור ויאמר להם לאחר אמירתם 'ברוכים תהיו' או 'חזקו ואמצו גם אתם[טו]', אולם מאחר ויש לחוש ל'הפסק' אין לעולה לתורה לומר קודם ברכתו שום אמירה.

אולם כמדומה שרק אצל ציבור המדקדקים מקפידים על כך, אך בקרב עמך ישראל לא מקפידים על כך[טז], וכנראה מחמת חוסר ידיעה, אבל כבר כתבו הפוסקים שאין להרעיש העולם בשביל כך, ויש מקומות שנוהגים שעולה לתורה אומר זאת אף לכתחילה[יז], וכנראה שלא חששו ל'הפסק' מחמת כמה טעמים (עיין בהערה[יח]) ולטעם השני לא חששו מאחר ויש לפרש שהעולה לתורה אומר זאת לבעל קורא, שגם הוא היה מחובר לתורה וגם הוא זקוק לברכה זו.

ומעתה אם נחבר כעת את שני נידוני התשובה גם יחד, באופן שהבעל קורא עולה לתורה לעליית 'חזק', נראה שיש יותר עניין להקפיד שהעולה לתורה לא יאמר עם הקהל 'חזק חזק ונתחזק', דאף אם לא נחשוש משום הפסק, מכל מקום במקרה כגון זה שהעולה לתורה הוא גם הבעל קורא, אם כן למי הוא מאחל 'חזק'? הרי הוא גם הבעל קורא וגם העולה לתורה, ואם כן אין שום טעם לאמירה זו.

ולפי מה שנהוג שהבעל קורא חוזר ואומר אחר הציבור 'חזק חזק ונתחזק' במקרה כגון זה, אין לו לחזור ולומר, אלא רק הציבור יאמר זאת, ולאחר אמירתם יברך מיד ברכת 'אשר נתן לנו תורת אמת'.

אולם יותר נראה לי לומר שהמנהג לומר 'חזק חזק ונתחזק' בסיום ספר מחמשת חומשי תורה, ביאורו שכל אחד מהציבור מאחל לעצמו ולשאר הקהל 'חזק חזק ונתחזק' שהרי כל הציבור זוכה כעת לסיים את החומש, ואין זה דומה למנהג המובא ברמ"א לומר לעולה לתורה 'חזק' ששם אכן מדובר באמירה פרטית לעולה לתורה שסיים כעת את עלייתו לתורה, אולם בשבת שאנו זוכים לסיים ספר מחמשת חומשי התורה, כולנו נחשבים כמסיימים את התורה כשם שבשמחת תורה השמחה היא לכלל ישראל שסיימו את התורה, וייתכן שמשום כך גם נהגו לומר 'חזק חזק **ונתחזק**', ולכן אם אין אנו חוששים ל'הפסק'[יט] אין מניעה שהעולה לתורה יאמר זאת גם באופן שהוא הבעל קורא, מאחר ויש טעם וריח לאמירה זו מפי העולה לתורה גם במקרה כגון זה וכפי שהתבאר, והנח להם לישראל.

א - וכמבואר במשנה ברורה סימן תכ"ח ס"ק י"ז (ועיין שם גם מנהג לתת לשמש בית הכנסת ששוכרים אותו לשם כך) ובמגן אברהם מובא גם מנהג לתת עליה זו לחכם או לרב וכמדומני שכן נוהגים אצל חלק מקהילות הספרדים.

ב - משנה ברורה שם.

ג - בביאור הלכה שם ד"ה 'בפסוקים שלפניהם'.

ד - וכן יש לעשות בפרשת 'כי תבוא' לסדר את העליות באופן כזה שעליית הקללות תהיה עליית 'אחרון' כמבואר במשנה ברורה שם.

ה - הסיבה שלכתחילה אנו מעדיפים לעלות את הבעל קורא שהוא כהן או לוי לעליית 'אחרון' הוא כדי שנוכל לחלק עד כמה שאפשר את העליות בצורה מאוזנת בין שתי הפרשיות, ומשום כך תמיד כשיש שתי פרשיות מחוברות אנו מחברים את הפרשיות בעליית 'רביעי' כמבואר במשנה ברורה סימן רפ"ב ס"ק ה', ולכן כתב הבה"ל שכאשר פרשיות 'בהר ובחקותי' מחוברות והבעל קורא כהן או לוי יש לסדר לו את עליית 'אחרון' כדי שכך החלוקה תהיה לפחות שש עליות בפרשת 'בהר', ושלוש עליות בפרשת 'בחקותי', אבל באופן שהבעל קורא הוא כהן ואין כהן אחר בבית הכנסת אין ברירה ויש לבעל קורא לקרוא את כל פרשת בהר עד סוף הקללות, ואע"פ שרק עלייה אחת תהיה בפרשת 'בהר' מכל מקום אין זה מעכב כמבואר בבה"ל בסימן קל"ה ד"ה 'קריאת הפרשה', ובכה"ג אין ברירה.

ו - סוף סימן קל"ט.

ז - דף ל"ב עמוד ב' עיין שם.

ח - עיין כל הטעמים בספר 'ארחות חיים' ספינקא, סוף סימן קל"ט.

ט - סימן תרס"ט.

י - סדר תפילת שחרית של שבת.

יא - עיין אליהו רבא סימן תרס"ט אות י"ח, מאור ושמש סוף פרשת ויחי, וליקוטי חבר בן חיים ח"א דף כ"ט בשם החת"ס זי"ע (ובאליהו רבא שם משמע שהכוונה שהקהל אומרים 'חזק' פעם אחת, והבעל קורא חוזר אחריהם ואומר 'חזק' והקהל עונים אותו, ואומרים שוב 'חזק', ובכך אומרים 'חזק' ג' פעמים)

יב - שמואל ב' פרק י' פסוק י"ב, ומובא בגמ' בברכות דלעיל.

יג - לוח לארץ ישראל (שמחת תורה, וכן פרשת ויחי) שו"ת שבט הלוי חלק ז' סימן ר"ב, שו"ת משנה הלכות חלק ז' סימן כ"ח, וחלק ח' סימן י"ח ועוד (עיין פסקי תשובות סימן קל"ט אות י"ז)

יד - כן הציע בשו"ת משנה הלכות חלק ח' סימן י"ח.

טו - כן מביא בשו"ת משנה הלכות חלק ז' סימן כ"ח.

טז - עיין שו"ת משנה הלכות שם שמנהג העולם לאמרו ואולי הוא משום חוסר ידיעה, ובלוח ההלכות והמנהגים (שמחת תורה תשע"ז הערה 427) כתב שהגרא"י זלזניק זצ"ל העיד על הגרז"ר בענגיס זצ"ל שאמר חזק בשעה שעלה לתורה.

יז - בלוח דבר בעתו ויחי תשע"ז כתב שכן הוא מנהג חב"ד.

יח - הנה בשו"ת שבט הלוי חלק ז' סימן ר"ב כתב שאין לעולה לומר זאת רק משום הטעם השני ולא הזכיר כלל חשש של הפסק, וכן מבואר לעיל שהגרז"ר בענגיס זצ"ל אמר חזק בשעה שעלה לתורה ומוכח שלא חשש להפסק, ובכן בשו"ת משנה הלכות חלק ח' סימן כ"ח צידד לומר שאין זה הפסק, ויש לצדד בזה כמה טעמים, א' שהוא הפסק לצורך מאחר שנהגו כן ב'

שהוא מעניין הקריאה, ג' שהוא לאחר גמר הקריאה, וכבר מצאנו בדברי הפוסקים שדנו לגבי נידון דומה והוא אמירת 'סימנא טבא' על ידי חתן בראשית קודם תחילת הקריאה לאחר ברכת הקריאה, עיין שו"ת רב פעלים חלק ג' אורח חיים סימן מ"ב מש"כ בזה וכן בשו"ת יבי"א חלק י' אורח חיים סימן נ"ה (קובץ הערות על שו"ת רב פעלים ח"ג חלק או"ח' אות ל"ג) ומה שדנו שם גם למנהג לומר 'אללה אכבר' לאחר ברכת השחיטה קודם השחיטה, וזאת משום שרק כך יסכימו הישמעאלים לקנות את הבהמות מיד היהודים אם ימצאו טריפות, עיין שם.

ואגב דאיירינן בהכי אוסיף על דרך החידוד, מה שסיפר הראשל"צ הרב יצחק יוסף שליט"א בשיעור השבועי מוצ"ש פרשת 'אמור' תשע"ז שבא אליו מנהל בתי הדין השרעי, וביקש שיברך אותו שיהיה קאדי. הרב שאל אותו, אם אפשר, לפי דתם, שהשוחט יאמר 'אללה אכבר' ואחר כך יברך? והוא ענה לו: 'זה הפסק...'
יט - לפי מה שהתבאר לעיל הערה 18.

סיפור לשבת

הסרבן השדכן

ישנה עמותה הנקראת 'רחשי לב'. מנהל העמותה ומנהלה הוא הרב ראובן גשייד. הם בנו בבית הרפואה תל-השומר דירות להורים שילדיהם מאושפזים בבית הרפואה ובזכות זה יכולים בני המשפחה לשהות בשבת באותן דירות. הם מספקים להם מזון ובכך עושים עמם חסד גדול שבני המשפחה יוכלו לשהות עם המאושפזים בשבת.

מספר הרב ראובן: יום אחד התקשרה אלי אישה שהתאלמנה מבעלה, שבתה אושפזה בתל השומר. היא ביקשה בקשה יוצאת דופן, להיות בשבת בדירה לבדה, משום שהיא זקוקה לפרטיות מסיבות מסויימות, ואכן הבנתי ללבה ואמרתי לה שאעשה מאמץ שהשבת היא תוכל לשהות שם לבדה.

סגרתי את הטלפון, ולאחר חצי שעה התקשרה נערה ואמרה שהיא נמצאת בבית הרפואה ויש לה קרובת משפחה תלמידת סמינר, וביקשו ממנו לשהות עמה בבית הרפואה. אך המורה שלה חששה שהיא תשהה בכזה מקום שיש שם מחללי שבת ויש שם גם אנשים שלא מתנהגים לפי כללי הצניעות, והציעה לה שתפנה אלי ואני אדאג לה לדירה ולאוכל כשר.

אמרתי לה שכמובן שאדאג לה. חשבתי לעצמי מה אעשה כעת, הרי אמרתי לאשה ההיא שאשתדל לאפשר לה לשהות לבד. אך לא היתה לי ברירה, התקשרתי אליה ואמרתי לה, שאת הדירות פה הקמנו כדי לדאוג לחולים, והרי גם את צריכה לעזור לחולים, לא רק אני אמור לדאוג להם, אני חייב לאפשר לעוד נערה לשהות בדירה.

האלמנה אמרה לי: "אני לא מבינה אותך, אך זו זכותך המלאה, סך הכל זו הדירה שלך ולא שלי". ואכן הנערה שהתה עם האישה המבוגרת במהלך כל השבת.

את האמת, חיכיתי לצלצול טלפון במוצאי שבת מהאישה האלמנה. פחדתי שהיא תצעק עלי, אך היא לא התקשרה. אחרי שבועיים היא התקשרה ואמרה לי בהתרגשות: "תודה רבה לך, הרב גשייד, מגיע לנו מזל טוב".

שאלתי אותה על מה מגיע מזל טוב, והיא אמרה שהבן שלה התארס. ושאלה אותי: "אתה יודע מי השדכן?" אמרתי לה: לא. אמרה לי: "אתה השדכן"...

שאלתי בפליאה: איך בדיוק אני זכיתי להיות השדכן?

אמרה לי: "שלחת לי נערה, אני ישבתי עגומה בשבת, בשל מצבי, והיא היתה כל כך אצילית, היא ניחמה אותי, דיברה כאלה דברי חכמה. התרשמתי כל כך ממנה ומיד חשבתי לעצמי שהיא מאוד מתאימה לבן שלי. יש לי בן מובחר ומבוקש מאוד ואני מקבלת הרבה הצעות לשידוך עבורו, הוא תלמיד חכם ובעל מידות אציליות. חשבתי לעצמי מה אני צריכה לחפש, הרי פה לפני נמצאת נערה כלילת המעלות, אצילית ומאוד איכותית. מיד דאגתי שיסדרו את השידוך ביניהם והיא התארסה עם בני".

אמר הרב גשייד: "כמה נפלאות דרכי ההשגחה. אני עשיתי חסד ולא היה לי קל, האלמנה נמצאת בבית הרפואה בגלל צרה, והשניה נמצאת בבית הרפואה בגלל צרה, אבל מה יוצא משם? – ברוך השם, יצא זיווג, קם בית בישראל". את הסיפור הנפלא הזה סיפר הרה"ג רבי גואל אלקריף שליט"א, והוא צופן בתוכו מסר חשוב: אם השם לא נותן לך משהו, הוא לא אומר לך 'לא' אלא: 'לך לכיוון אחר'.

(מתוך הספר החדש 24/7 מאת הרב צבי נקר, הובא בגיליון קבלת שבת)

שביבים / שאול שיף

והווה דן לכף זכות

סיפר הגר"י זילברשטיין שליט"א: בתקופה שבה כיהנתי כרב בביהכ"נ הגדול בחולון, פנו אלי מתפללים וטענו כי מכיסו של החזן שעבר לפני התיבה בתפילת מוסף של שבת נשמע קול צלצול מטבעות! כיצד ייתכן שחזן ירא שמים יעז לעשות כן בשבת? תחילה לא האמנתי לדבריהם, אך משהתקרבתי אל החזן נדהמתי להיווכח בנכונותם... לא היתה ברירה אלא לגשת אליו ולברר את העניין. שאלתי אותו: אולי כבודו לבש בטעות את מכנסי החולין שלו? מיד לאחר מכן התברר לי עד כמה יש ללמד זכות על בנ"י; מטבעות אלו, הוא קיבל כקמיע מרבי איציקל מאנטוורפן זצ"ל, וכיון שהקצה אותם לסגולה ולשמירה ועשה בהם מעשה לשם קמיע, אין כל איסור בנשיאתם בשבת. יש אומרים כי לכך ברא הקב"ה מציאות של 'ראש עקום', כדי שנוכל באמצעותו לדון כל אדם לכף זכות ("טובך יביעו" - אוצרות התורה).

"אתה אדם הגון ועדין"

מפי רבי אהרון טויסיג: יהודי מלונדון, גביר גדול, יצא מבית הכנסת אחר תפילת ערבית בשעת לילה מאוחרת. לפתע התנפלו עליו כמה גברתנים, ואמרו לו: הכסף או הנפש! באותו הרגע הרהיב היהודי עוז בנפשו, ואמר לגדול שבהם: 'לשם מה אתה זקוק לכסף?' - 'כדי ללכת למסבאה קרובה לקנות יין וויסקי לשתות ולהשתכר עד כלות הנשמה', השיב לו הענק, 'תן לנו מיד כסף!' השיב לו היהודי: 'למען האמת, אתה נראה אדם מאוד הגון ועדין, רק אתה רוצה לשתות. אני אביא לך 20 שטרלינג, ומזה תחיה את עצמך'. הלה הביט על היהודי בעיניים המומות, לקח את 20 השטרלינג והסתלק מהמקום עם חברו, כשהוא מותיר את היהודי לשלל, כמו גם את רוב ממונו אשר עליו. 'למחרת', מספר היהודי, 'ברכתי "הגומל". כל העת לא הבנתי איך העזתי לעשות דבר כזה. עברו כמה ימים, והנה רואה אני בפתח בית הכנסת את האיש הענק אשר ניסה לשדוד אותי לפני כמה ימים. זיהינו האחד את השני.

לא פחדתי מאחר שהיו במקום אנשים. הענק החל לדבר, עודו משחזר את הסיפור שארע לו עמי כמה ימים קודם לכן, והוסיף משפט שזיעזע אותי: 'אתה הבאת לי 20 לירות, וזה עלה רק 13 לירות, קח את השבע הנותרים...'. בקשתי שיסביר לי, אתמול באת לשדוד כל כספי, והיום אתה מחזיר לי 7 לירות?! ואז, כשדמעתו על לחיו, אמר לי: מאז היותי ילד קטן, כולם אמרו לי: אתה אפס מאופס, לא יצא ממך כלום, פרא אדם שכמותך! כך גדלתי בידיעה כי לעולם לא ייצא ממני משהו, והנה פגשתי אותך באותו לילה בו תכננתי לרצוח אותך אם לא תיתן את כספך, והנה - כאן פרץ הענק בבכי חסר מעצורים - פתחת את פיך, והיית אתה האדם הראשון בעולם שאמר לי 'אתה אדם הגון ועדין!'

בזכות הארת פנים אחת

סיפר רבי צבי מאיר זילברברג שליט"א: ראש הכולל "דבר ירושלים" בפריז, רבי ישעיה לרר, נהג לספר איך הגיע לרוממות תורנית גבוהה. כשהיה תינוק נפטר אביו, והשאיר אותו בודד עם אימו שהייתה אישה קשת יום. לאורך רוב שנות ילדותו, בקושי זכה הוא לארוחה חמה ומזינה. הוא היה בודד וגלמוד, ובקושי עלה ביד אימו האלמנה, שעמלה קשות לפרנסתה, לשלם את השכירות עבור 'דירת' המרתף בה התגוררו. אימו האלמנה הייתה חוזרת הביתה לאחר יום עבודה מפרך, ועם מעט הפרוטות שהשתכרה הייתה מביאה לו פרוסת לחם ושאריות מזון וסמרטוטים שמצאה בדרכה. כך גדל הוא יתום ועזוב. והנה, לאחר חג הפסח הכריזה אימו יום אחד: שעי'לה שלי, מהיום אני צוברת כסף כדי שאוכל לקנות לך חולצה חדשה לכבוד ראש השנה! אמא הביאה קופסת שימורים ריקה, הניחה אותה בצד החדרון, ושמה בה את הפרוטה הראשונה עבור החולצה החדשה אותה ילבש שיע'לה בראש השנה הקרב ובא. עיניו של שיעל'ה נצצו מהתרגשות, עוד מעט יהיה ר"ה ואני אצא לביהכ"נ, כולם יסתכלו עלי, יגידו לי 'תתחדש' ואהיה מאושר! ר"ה מתקרב, ואמא של שיעל'ה חוזרת הביתה ואומרת: שיעל'ה, היום אנחנו קונים חולצה! אמא ניגשת לקופת המטבעות, ויוצאת עם שיעל'ה לקנות חולצה חדשה לר"ה.

החולצה נקנתה בהתרגשות עצומה, ולאושרו של שיעל'ה לא היה גבול. ערב ראש השנה הגיע. בלילה שלפניו שיעל'ה לא עצם עין מרוב התרגשות, הנה היום הזה הגיע, כולם יגידו לי 'תתחדש, איזה יופי אתה נראה'... שיעל'ה לובש את החולצה החדשה ויוצא מביתו בהתרגשות. הוא צועד בהתרגשות ליד השכנים והמכרים, אך אף אחד לא אומר לו 'תתחדש'... האכזבה הייתה צורבת ומרה, אף אחד לא שם לב, למרות שניסה בכוח למשוך תשומת לב! שיעל'ה התפלל בעצבות, ולאחר סיום התפילה יצא מבית הכנסת מאוכזב, והחל לשרך רגליו לעבר ביתו. בדרכו, הבחין לפתע במאות אנשים שמצטופפים ברחוב 'מלכי ישראל' בירושלים, שם נמצא בית מדרש של הרבי - בעל ה'בית ישראל' מגור זצ"ל. מאות אנשים המתינו בפתח בית המדרש כדי להיכנס ולקבל ברכת 'שנה טובה'. שיע'לה הצטרף לעומדים בתור, התור התקדם במהירות והנה הוא על יד הרבי. ואז, לפתע קרה הלא יאומן: הרבי הביט אליו, הושיט את ידו, אחז בכתף חולצתו, ואמר בהתפעלות: 'פשששש'.... 'באותו רגע הפכתי למחושמל', מספר ר' שיע', 'לא האמנתי שזה קורה לי, מרוב העומס במקום הספקתי לשכוח מחולצתי החדשה, אך הרבי, שאלפים רבים עוברים לפניו להתברך בלילה זה, שם לב לחולצה החדשה שלי. והוא עצר לרגע את המירוץ והחמיא לי, מי היה מאמין שהחולצה תביא לי כזה הישג... באותו רגע רצתי לבית אמי האלמנה, וסיפרתי לה בהתרגשות על ה'פשששש' שקיבלתי מהרבי. דבר זה נסך בי כוחות, לפתע חשתי שווה, והדבר דחף אותי להשקיע עד שהפכתי מנער עזוב וזרוק, לנער שממצה את כל כוחותיו, וכל זה בזכות הארת פנים אחת! (לבית התורני והרב חנניה צ'ולק שליט"א).

שבעת הזהב

תלמיד אחד ניגש אל המורה והתוודה:

"אני בא אליך, מפני שאינני מצליח להתמודד לבד עם הבעיה שלי. כולם אומרים שאני חסר תועלת,

שאין לי תכלית ושאני רק בור וטיפש. איך אוכל להשתנות"?

המורה, בלי לסתכל עליו, ענה לו:

"אני מתנצל, בני, אני כרגע עסוק בבעיה משלי. לאחר מכן, אולי..."

לאחר שניה של שקט אמר המורה:

"אם תעזור לי לפתור את הבעיה שלי במהירות, אולי אוכל לעזור לך להתמודד עם שלך".

"בוודאי, אדוני", השיב הילד. אך, הרגיש מיד חסר ערך.

המורה הסיר טבעת מאצבעו ואמר: "קח את סוסך. רכוב עד השוק. תמכור עבורי את הטבעת, מכיוון שאני חייב כסף. כמובן, נסה לקבל את המחיר המירבי. אך, בשום אופן אל תמכור אותה בפחות ממטבע זהב אחד. לך, וחזור עם הכסף כמה שיותר מהר".

הילד לקח את הטבעת ויצא. כשהגיע לשוק, החל להציע אותה לסוחרים. הם מאוד הסתקרנו, ורק חיכו לדעת כמה הילד מבקש עבורה.

כאשר הילד דיבר על טבעת זהב, רבים פרצו בצחוק. אחרים פשוט הלכו בלי להתייחס. רק איש זקן אחד הואיל בטובו להסביר לילד האומלל כי מטבע זהב הינו יקר מדי לטבעת.

מתוך רצון טוב, חלק ניסו להציע מטבע ארד, ואפילו מטבע כסף. הילד לא התפשר, ועקב אחר הוראותיו של מורו, שלא להסכים לשום דבר פחות ממטבע זהב.

לאחר שניסה למכור את הטבעת לכל העוברים בשוק, מושפל ומאוכזב מכשלונו, עלה על סוסו ושב אל מורו. לו היה בבעלותו זהב, היה הילד בעצמו קונה את הטבעת, על מנת להתפנות לבעייתו.

הגיע התלמיד את המורה והתנצל:

"אדוני, אני מצטער. כשלתי במשימה שנתת לי. יכולתי להשיג שניים או שלושה מטבעות כסף. אבל חוששני כי אי אפשר להטעות אף אחד באשר לערכה של טבעת זו".

"חשובים הם דבריך, בני", השיב המורה בחיוך. ראשית, עלינו להכיר את הערך האמיתי של טבעת זו. עלה שוב על סוסך ורכוב אל הצורף. מי יותר ממנו יידע את ערכה האמיתי? ולא משנה כמה יציע לך, אל תמכור אותה. חזור אלי עם הטבעת שלי".

הילד נכנס אל הצורף והושיט אליו את הטבעת שיבחן אותה. הצורף התבונן בה בזכוכית מגדלת, שקל אותה ואמר:

"אמור למורה שלך, שאם הוא רוצה למכור היום, לא אוכל לתת לו יותר מחמישים ושמונה מטבעות זהב".

"חמישים ושמונה מטבעות זהב?" אמר הילד בהתלהבות.

"כן", השיב הצורף, "ואני מאמין כי בעוד זמן מה אוכל להציע לו שבעים. אבל, אם מדובר בעניין דחוף, אז...".

הילד רץ בהתלהבות אל מורו כדי לספר לו.

"שב", אמר המורה.

לאחר שהאזין לסיפורו של הילד, ענה:

"אתה כמו טבעת הזהב הזו. אוצר בעל ערך יקר ויחיד במינו. אבל, רק מומחה מסוגל להבחין בזאת. חשבת שכל אדם יכול לנחש את ערכה האמיתי?" ותוך כדי דיבור החזיר את הטבעת אל אצבעו.

הנר שלא כבה / הרב ניסן מינדל

ישראליק היה ילד צעיר וכשרוני שאהב ללמוד תורה. בגיל שבע הוא התקדם כל-כך בלימודיו עד שהמורים בבית הספר המקומי נאלצו להעניק לו שיעורים פרטיים; זמן קצר לאחר-מכן הם גילו כי אין ביכולתם להקנות לו ידע נוסף. בלית ברירה נאלץ ישראליק ללמוד לבדו, וכאשר היה נתקל בסוגיה סבוכה בתלמוד הוא היה פונה אל רב העיירה.

כל העיירה שוחחה על כישרונותיו של הנער המחונן ואביו, רבי שבתי, רווה ממנו רוב נחת. אך עם זאת הוא חשש לבריאותו: ישראליק הצעיר אהב להקדיש את רוב שעות היממה ללימוד מעמיק, ואביו חשש כי הוא יחלה בשל חוסר שינה מספקת.

הוא הורה לבנו כי בשעה מסוימת יהיה עליו לשוב לביתו, אך ישראליק מעולם לא שב בזמן. ולא משום שהוא לא כיבד את אביו, חלילה; כשהיה פותח את ספרי לימודיו היו נשכחים ממנו עולם ומלואו תוך שהוא צולל אל מעמקי התלמוד ועוסק בהתלהבות בחוכמת התורה.

לבסוף הגה רבי שבתי רעיון: כאשר ישראליק יופיע בבית המדרש לאחר ארוחת הערב, יתן לו השמש נר קטן שיבער במשך כשעה. ישראליק יוכל להמשיך בלימודיו כל זמן שהנר דולק; כשיכבה הנר, יהיה עליו לשוב הביתה למנוחת הלילה.

באותו הערב ישראליק הלך לבית המדרש כהרגלו. כשחלפה שעה והוא עדיין לא שב החל רבי שבתי לדאוג. הוא ידע כי הנר הקטן לא יכול לבעור במשך זמן רב. "כנראה שהוא הלך לרב העיר כדי ללבן עמו שאלה בתלמוד" הוא הרגיע את עצמו. אך כאשר חלפה שעה נוספת וישראליק לא הופיע, מיהר רבי שבתי לביתו של רב העיירה. ישראליק לא היה שם ורבי שבתי החל לחשוש לשלום בנו. יחד עם רב העיירה הוא מיהר לביתו של השמש שנבהל למראה האורחים הבלתי צפויים. הוא אישר כי הוא העניק לישראליק נר קטן בלבד, כפי המתוכנן. כשדאגה אמיתית שוררת בליבותיהם עשו השלושה את פעמיהם לבית המדרש. תוך שהם מתקרבים, הם נדהמו לראות אור בחלון. הם נכנסו וגילו את ישראליק יושב כשהוא שקוע בתלמוד ועל השולחן דולק נר קטן. הוא ישב תוך שהוא מתנועע לצלילי קולו המתוק ולא מבחין בנעשה סביבו.

רבי שבתי לא יכל להתאפק והתפרץ "ישראליק! מדוע לא קיימת את הבטחתך!"

ישראליק הפסיק את לימודו והרים את מבטו בפליאה.

לפתע כבה הנר.

"ישראליק! מה קורה לך! כיצד הינך מתחצף לכבות את הנר בעוד רב העיירה ואביך נמצאים כאן?!"

"לא כיביתי את הנר" השיב ישראליק כשדמעות ממלאות את עיניו.

הרב פנה אליו: "ישראליק, כיבוד הורים היא מצווה גדולה. הבטחת לאביך ללמוד לאור הנר ולשוב הביתה כשהנר יכבה."

"זה בדיוק מה שעשיתי!" השיב ישראליק בדמעות. "הנר דלק ואני ישבתי ולמדתי".

"אך היכן השגת עוד נר? או אולי השמש העניק לך נר גדול יותר?" תבע רבי שבתי לדעת.

""מה עולה על דעתך, רבי שבתי" התפרץ השמש. "הענקתי לו נר קטן בלבד בדיוק כפי שביקשת, ואת יתר הנרות נעלתי היטב".

רק אז הבין הרב שמשהו יוצא מן הכלל אירע. בעוד השמש פילס את

דרכו למצוא ולהדליק נר נוסף, אמר רב העיירה לאב הכועס: "רבי שבתי, ישראליק הוא ילד מיוחד. כשהוא למד במסירות רבה כל-כך, קולו המתוק גרם שמחה רבה בשמיים; מלאכים ירדו וסבבו אותו תוך שהם מאזינים לכל מילה. מלאכים אלו נתנו לנר את הכוח לבעור כדי שהוא יוכל להמשיך בלימודיו. רק כשאנו הגענו והפסקנו אותו כבה הנר".

מאותו היום ואילך לא הוסיף רבי שבתי להפסיק את בנו מלימודיו. הוא האמין כי בנו הקדוש יגדל ויאיר לעם כולו באור התורה.

ישראליק גדל ולימים התפרסם כרבי ישראל, המגיד מקוז'ניץ, שלימד תורה וחסידות לרבים.

עמל התורה

/ הרב שמעון ממן שליט"א

"אם בחקותי תלכו" דרשו חכמינו שתהיו עמלים בתורה. מבאר רבינו אור החיים הקדוש 42 פירושים, בטעם הדבר שהזכירה התורה ל' הליכה בענין עמל התורה. ונציין כמה וכמה מהן כדי להתחזק בעמל התורה.

א לעסוק בתורה בכל מקום אפילו בלכתו בדרך, וכמו שכתוב "ובלכתך בדרך". וכעין זה ביאר רבינו באופן ט"ז, בהקדים דברי הגמרא (ברכות יד.) שאסור לאדם לצאת לדרך עד שיקדים דברי תורה. ובזוהר הקדוש החמיר מאד באותם היוצאים לדרך ואין ביניהם דברי תורה, שהרי הם מתחייבים בנפשם. ולזה נתכוין הכתוב "אם בחקותי תלכו" כלומר כשיש לימוד התורה בדרך, אז הליכתכם לבטח, כי כשיש עסק התורה כוחותיה מלוין את האדם.

ב מרוב החשק לעסק התורה אז מעצמכם תלכו אחר התורה, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך" ואמרו חז"ל שהיה דוד חושב לעשות ענינים אחרים, ורגליו מוליכים אותו לבית המדרש.

ג אם אתם עמלים בתורה, וגם כשאתם עסוקים בעניני הגוף הנדרשים לצורך קיום האדם, אין כוונתכם למלא תאוות גופכם אלא בכדי להתקיים ולאזור כוח לעשות את רצון ה', מעלה ה' עלינו כאילו עסקנו בתורה תדיר. כיון שהכוונה בעניני שמירת הגוף היתה לשמה, כדי שנהיה בריאים וחזקים לעסוק בתורה ובקיום המצוות.

ד ניתנה הרשות ללומדי התורה ללכת בה כפי הבנתם ושכלם, לבאר ולחדש בה את אשר נראה להם. אך דרוש לזה זהירות גדולה ויתירה לבל יפרש בתורה דברים שאינם ראויים. ולזה צריך הרבה עמל ויגיעה, ועל הכל סייעתא דשמיא. ולכן קבעו לנו חכמינו תפילה מיוחדת לאומרה קודם לימוד התורה, כדי שלא נכשל בהבנת התורה.

ה צריך ללכת ולגלות למקום תורה, שבבית מצוי כמה מפריעים לעסק התורה, ועל ידי הליכתו למקום תורה מסיר ממנו טרדות הבית. ויתירא מזו יהיה גולה ממקום תורה למקום תורה, לפי צורך השגותיו בתורה. כי לפעמים צריך לכתת רגליו, עד שמוצא את הרב המתאים לו לצורך עלייתו בתורה.

ו מעלת העסק בתורה כאילו קיימו כל המצוות כולן, וזהו סמיכות הפסוק כאן "אם בחקותי תלכו" שתהיו עמלים בתורה, אז "ואת מצוותי תשמרו" מעלה אני עליכם כאילו קיימתם את כל המצוות כולן.

ז על ידי העסק בתורה בעניני המצוות שאי אפשר לעשותם בזמן הזה, מעלה עלינו הכתוב כאילו קיימנו את אותם המצוות למעשה. כמו שאמרו בגמרא (מנחות קי.) שכל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריב עולה.

ח הגם שעל ידי עסק התורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה את המצוה למעשה, מכל מקום מצוה שיכול לעשותה למעשה חייב להשתדל לעשותה ולא להסתמך על לימוד תורת המצווה. ולכן הסמיכן הכתוב "אם בחוקתי תלכו ואת מצוותי תשמרו" כלומר אע"פ שעמלתם בתורה בכל זאת צריכים אתם לעסוק בקיום המצוות.

יה"ר שנזכה לעמול בתורה לשמה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל מצוות התורה מתוך שמחה ואהבת ה', ונזכה בקרוב לגאולה שלימה אכי"ר.

מיומנו של מוטי הרטוב מתנדב ב"בית לוינשטין" מטעם "עזר מציון"

"סיבוב ניצחון"

מ.ר, בחור צעיר ושאפתן, ספורטאי נאה אך גם חרוץ, אהוד על חבריו, בן יחיד להוריו מלבד שתי אחיותיו. לאחר שחרורו מהצבא נסע מעיר הולדתו הצפונית לעיר קיט דרומית במטרה לשלב בין אהבותיו - עסקים ובילויים, שבעיר אליה עבר היה מה להציע, ובשפע. מ.ר היה שותף במועדונים שפעלו בעיר, ובהמשך השקיע גם בהקמת מכון יופי לנשים. החיים נראו יפים ומבטיחים עתיד מזהיר לבחור בסוף שנות העשרים לחייו. זאת, למרות שגדל למשפחה במצוקה בעיר פיתוח. שכן, הוריו התגרשו בהיותו ילד, עבר עם אחיותיו לגור עם אימו, שעבדה למחייתם קשה בניקיון בתים ומשרדים. כך, עד לאותו יום מר ונמהר מבחינתו, בו החליט לנסוע עם קבוצת חברים למסיבה בחוף הים, חוף לא מוכרז. במהלך המסיבה, בה נשפכו הבירה והיין כמים, החליט מ.ר לשטוף את גופו במי הים ביום החם של תחילת הקיץ, וזאת ע"י קפיצה למה שחשב בראשו המסוחרר כמים עמוקים ובטוחים. אולם מיד כשגופו פגש במים הצלולים אי אפשר היה לטעות בתאונה הקשה. המים באזור נצבעו באדום ומ.ר לא יכול היה לצאת מהמים בכוחות עצמו.

באמבולנס שהתעכב להגיע עקב ריחוק החוף מהכביש, אובחנה פגיעה קשה בחוט השדרה והוא הובהל בהתאם לבית החולים, שם הוכנס בדחיפות לחדר הניתוח. לאחר שהתעורר בחדר התאוששות ניסה לבדוק את יכולת התנועה וההרגשה, אך לא הצליח. הרופאים מסרו לו את האבחנה, שחל נתק בחוליה עליונה כתוצאה מההתנגשות בסלע וכי הוא מוחלט, וככל הנראה הוא יישאר משותק מהכתפיים ומטה - קוואדרופלג בשפה מקצועית. מ.ר החליט להיאבק באבחנה ככל יכולתו, ואף מעבר לכך, ולהמשיך בחיים מעניינים ומלאים. את מ.ר פגשתי במרומי קומה 6 בבית לוינשטין, אליה הגיעה לשיקום, פגוע, חבוש והעיקר משותק, כאמור, בגופו, אולם אופטימי בגישתו לחיים. אין ספק, העובדה שאימו ואחותו הבכורה שהו לצדו בימים ביחד ובלילות ישנו בתורנות סמוך אליו, היו לעזר רב לצוות המקצועי המטפל, בכך שעטפו אותו באהבה וחום אין קץ, ונתנו לו כוחות להתמודד עם המוגבלויות שהיו עד לתאונה ממנו והלאה. מ.ר השקיע את כל זמנו ומרצו בטיפולים השונים והמפרכים, עד שהיו פעמים שבאתי לבקרו וביקש ממני רק לשבת מעט כי הוא חייב לנוח ופעמים מצאתיו ישן בשעת אחה"צ מוקדמת.

כשהתקדם בשיקום החל להזיז מעט את ידיו, ומאותו רגע כמעט ולא הפסיק להתאמן במיטת חוליו ע"י אחיזה במחסומי הברזל שלה, וכך להרים את גופו ולשחרר לחצים למניעת פצעי לחץ. תנועות ידיו השתפרו ובהמשך, לאחר אימונים ארוכים אף הצליח לאכול לבדו. יום אחד כשבאתי לבקרו שאל אותי במפתיע - "תגיד לי בבקשה, מותר להניח תפילין על קעקועים?" השבתי לו בחיוב (אף שידעתי על איסור תורה בקעקוע הגוף), שכן הקעקוע הוא בשלב זה חלק מגופו. "אם כך, תוכל לעזור לי להניח?" מיד ירדתי לבית הכנסת שבקומה 2 והבאתי תפילין. הנחת התפילין הראשונה הייתה ארוכה ומרגשת לשנינו, שכן, בשבילו זו הייתה פעם ראשונה אחרי זמן רב. ככל שעבר זמן מיומנותו בהנחה השתפרה ועזרתי פחתה, אם כי לא לגמרי. יום אחד, בעת שהמתנדב הראשי שלמה קלוגהופט שוחח עמו בחדרו, פלט לפתע: "עכשיו פעם ראשונה מאז התאונה שאני מרגיש את השתן יוצא מגופי. אני רוצה שתזכיר לי איך לברך אשר יצר...." שניהם התרגשו מאוד יחד מהמעמד, כל אחד וסיבותיו. זו הייתה נקודת מפנה משמעותית בשיקום, אליה שואפים להגיע כל המשותקים מותניים ומטה.

באחת השיחות שהיו לנו סיפר על אורח חייו טרם התאונה - איש עסקים ובילויים שמזומנים רבים חלפו וזרמו אליו וממנו. לשאלתי האם בתקופה הטובה ההיא עזר בצורה כלשהי לאימו שנאנקה בעבודתה המפרכת השיב מבויש "לא, זה בכלל לא היה בראש שלי. במבט לאחור הייתי צריך לנהוג אחרת". את העסקים בהם היה מעורב, היה צורך למכור מחד ולהחזיר חובות מאידך. הסכמתי לבקשתו לעזור בתמחור המכירות ולייעץ במו"מ מול הרוכשים.

לקראת השחרור התעוררה בעיה לא קלה: מ.ר, למרות ההתקדמות המרשימה במצבו, לא הלך על רגליו אלא יצא ישוב בכיסא גלגלים. אי לכך, היה צורך לדאוג להנגשת דירת אימו , אליה עבר בלית ברירה, לקנות מיטה מיוחדת ואביזרים, ובתוספת מטפלת צמודה שהגיעה מהמזרח הרחוק.

בעזרת אשת החסד ר.ש אותר מתנדב שיפוצניק שביצע העבודות במחירי חומרי הגלם, ולצורך כך ביטל ימי עבודה שלו במקצוע פארא רפואי. גם את החשבון המופחת לא יכול היה לשלם, לא הוא וכמובן לא אימו, ולכן גויסו תרומות, מפרטיים ועמותות, בגובה 75% והמשפחה נשאה בנטל של רבע מהעלויות בלבד.

מספר חודשים לאחר השחרור בישר לי מ.ר שהצליח לעבור טסט מיוחד למוגבלים מסוגו היכולים לנהוג רק בעזרת ידיים. כעבור תקופה סיפר לי שרכש רכב מתאים בתנאים מיוחדים, שהביטוח הלאומי מימן בחלקו הגדול, ועמו הגיע יום אחד ל"סיבוב ניצחון" במחלקה בה שוקם בבית לוינשטיין. עיני הצוות שזכר אותו לא נותרו יבשות.

לעניין התאונה ותביעה בגין הנזק האדיר שנגרם למ.ר: משרד עו"ד ששכר שיכנע את בית המשפט שלמרות שהחוף לא היה מוכרז היתה זו רשלנות הרשות המקומית שבשטחה היה החוף. שכן, בחוף ומחוצה לו לא היה שילוט מתאים המזהיר את המתרחצים שאין מציל והרחצה מסוכנת. לכן זו אחריות הרשות ועליה לשלם על כך. בכספי הפיצויים עזב מ.ר את הדירה הישנה של אימו ורכש דירה חדשה, מונגשת ומרווחת ועוד נשאר לו עודף להשקעה בעסקים. תתפלאו אך התחום בו הוא התמחה בשנים האחרונות הוא מסחר בכלי רכב משומשים, בעזרת שותף העוסק בתחום הטכני בשיפוץ המכוניות, בעוד מ.ר רוכש ומוכר ומנהל הכספים.

מ.ר כל כך עסוק בעבודתו ובפעילות גופנית שאין לו זמן לדברים אחרים..... דוגמה ומופת לשיקום כמעט מושלם. ■

בסוד שיח

כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

עריכה גרפית - גיל ויין

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדוא"ל: besod@013net.net